

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС ДЛЯ ГАЛИЧИНИ 1797 РОКУ: УКЛАДЕННЯ, СТРУКТУРА, ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ

Савуляк Роман Васильович

канд. юрид. наук, докторант кафедри історії держави, права та
політико-правових учень, суддя судової палати з розгляду цивільних справ
*Львівський національний університет ім. Івана Франка,
Львівський апеляційний суд, Україна*

У 1772 р. внаслідок першого поділу Речі Посполитої поміж Австрією, Пруссією та Росією Галичина була приєднана до складу Австрійської монархії. Притому австрійський уряд об'єднав галицькі та польські землі в єдиний адміністративний коронний край під назвою Королівство Галіції і Лодомерії, де західну частину (Західну Галичину) становили польські землі, а східну (Східну Галичину) – галицькі. За Кючук-Кайнарджійським мирним договором 1774 р., укладеним між Росією та Туреччиною, до Австрії відійшла також Буковина, котра з 1786 р. до 1849 р. перебувала у складі Галицького коронного краю як окремий округ [1, с. 233; 2, с. 127].

Відтак, постало питання поширення на територію Галицького краю загальноімперського законодавства. Разом з тим, таке завдання було проблематичним, оскільки у самій Австрійській імперії на той час тривали кодифікаційні роботи з укладення нового Цивільного кодексу. Саме у 1772 р. була створена нова кодифікаційна комісія для переробки незатвердженого проекту цивільного Терезіанського кодексу («Codex Theresianus»), названого за ім'ям імператриці Марії-Терезії, за часів правління котрої він розроблявся [3, с. 90]. Врешті декретом від 1 листопада 1786 р. була затверджена і оприлюднена перша частина цього кодексу під назвою «Йозефінський кодекс законів», оскільки її підписав імператор Йосиф II. Вона передбачала права осіб у п'яти розділах: 1) про закони; 2) про права підданих загалом; 3) про права подружжя; 4) про права батьків і дітей; 5) про права сиріт та інших осіб, не здатних управляти своїми справами. А в 1787 р. було затверджено другу і третю частини переробленого Терезіанського кодексу. Тож 1 січня Йозефінський кодекс був введений у дію у німецьких спадкових землях Габсбургів, а з 1 травня 1787 р. і в Галичині [4, с. 47].

Слід звернути увагу, що проект Терезіанського кодексу, за висловом Ганса Шармаца, був результатом змішування римського права і вчень природного права [5, с. 352], що стало однією із причин його незатвердження, а новій кодифікаційній комісії було дане розпорядження не прив'язуватися безпосередньо, напряду до римського права [3, с. 90], однак ця вказівка не була належно виконана в Йозефінському кодексі. А тому з метою усунення цього недоліку за правління імператора Леопольда II 2 квітня 1790 р. було утворено придворну комісію у законодавчих справах, яку очолив Карл Антон Мартіні, який був професором природного права у Віденському університеті і водночас керівником імперської юридичної служби [6, с. 252; 1, с. 234; 7, с. 9; 3, с. 91].

7 травня 1790 р. та 22 лютого 1791 р. Леопольд II видав патенти, згідно з якими комісія була зобов'язана переглянути та доопрацювати Йозефінський кодекс 1787 р., а саме переробити положення розділів про дію законів у часі («Про застосування законів щодо дій, які відбулися»), про обов'язки суддів («Керування судьями виключно законом при винесенні рішень»), а також про права дітей («Про

позашлюбних дітей»). Результати кодифікаційних робіт комісії підлягали схваленню імператорськими установами та представництвами коронних країв. З цією метою 15 вересня 1790 р. імператор прийняв рішення про утворення при судах другої інстанції спеціальних комісій за участю представників кожного краю імперії. Крім того, для обговорення проекту нового кодексу були залучені також професори юридичних факультетів країв; так, з юридичного факультету Львівського університету було запрошено для подання висновку професора Б. Борзагу [8, с. 208].

Першу частину кодексу було завершено придворною комісією в 1794 р., другу – у 1795 р., третю – у 1796 р. [9, с. 44]. Відтак, у 1796 р. новий проект Цивільного кодексу, що значною мірою відходив від положень римської правової концепції, відображеної у Терезіанському і Йозефінському кодексах, а спирався, натомість, на вчення раціоналізму [6, с. 252], було передано на перевірку та подано імператору на розгляд [10, с. 51]. Цей проект був запроваджений як Галицький цивільний кодекс (таку його назву часто використовують науковці. – *Примітка Р. С.*) декретом від 17 лютого 1797 р. [11, с. 258] у Західній Галичині, а декретом від 8 вересня 1797 р. [12, с. 502] і у Східній Галичині [10, с. 51; 3, с. 91; 1, с. 235; 7, с. 10]. Тут слід уточнити, що у німецькомовному оригіналі цей правовий акт названо Цивільний кодекс для Галичини 1797 р. [13]. Це свідчить про те, що обґрунтованість теоретичних положень та ефективність практичного застосування і реалізації новоствореного Цивільного кодексу австрійський уряд вирішив випробувати у Галицькому коронному краї, перш ніж поширювати його дію на усю територію Австрійської монархії.

Звернемо увагу, що така особливість цього кодексу викликала у наукових колах різні розуміння його призначення – чи то виключно для Галицького краю, чи взагалі лише для Східної Галичини, чи ж для всієї Австрійської імперії [14, с. 7], а відтак спричинила дискусії і суперечки поміж дослідниками цього питання. Зокрема, В. С. Кульчицький [15, с. 56], Б. Й. Тищик [16, с. 57], Н. Ю. Панич [17, с. 75], І. Й. Бойко [1, с. 235; 7, с. 10] наполягають, що розглядуваний кодекс розроблявся як загальнодержавний проект Цивільного кодексу Австрійської імперії, проте з метою апробації був поширений спершу у Галичині, яка неодноразово використовувалася австрійським урядом як законодавча експериментальна площадка. Так, одна з перших пропозицій проведення такого експерименту стосувалася ще проекту Терезіанського кримінального кодексу 1768 р. [10, с. 52], а згодом на апробацію був запроваджений у Західній Галичині у 1796 р. і Східній Галичині у 1797 р. Кримінальний кодекс «Францішкана». Саме тому вже діючий в Галичині Цивільний кодекс й надалі доопрацьовувався кодифікаційною комісією і, врешті, на його основі було укладено новий цивільний кодекс – Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р. Більше того, Н. Ю. Панич та І. Й. Бойко навіть називають Цивільний кодекс для Галичини 1797 р. Австрійським кодексом [17, с. 75; 1]. Ми цілковито підтримуємо обґрунтовану позицію названих науковців. Натомість, низка інших вчених переконані, що аналізований кодекс був прийнятий саме і виключно для Галичини (зокрема, Є. О. Харитонов [18, с. 225], Р. О. Стефанчук [19]) чи взагалі для Східної Галичини (А. М. Гужва [20, с. 86; 21], О. Д. Кутателадзе, В. М. Зубар [21]). Останнє твердження видається нам особливо дивним, з огляду на те, що сам австрійський уряд запровадив цей кодекс окремо спершу у Західній Галичині, а вже згодом у Східній.

Джерелами Цивільного кодексу для Галичини 1797 р. стали пандектне право, Пруське земське уложення 1794 р., провінційне право окремих австрійських країв, Статут Малої Польщі [9, с. 45; 19, с. 228; 22, с. 392]. Галицький цивільний кодекс 1797 р. складається з трьох частин, поділених на розділи (частина I включає 6 розділів (глав),

а частини II і III – по 19 розділів), які містять параграфи (усього 1613 параграфів: 299 – у частині I, 676 – у частині II, 638 – у частині III).

Структура Кодексу відповідає тогочасній класичній інституціональній схемі побудови кодифікованих актів, властивій традиції римського права [9, с. 45; 19, с. 228]. Характерною особливістю структури Галицького цивільного кодексу 1797 р. є те, що його частини не мають власних назв, а лише поширюються на певні правові інститути; умовно ж їх можна найменувати як особисте право, речове право, зобов'язальне право [9, с. 45].

Так, першу частину становлять загальні норми, які роз'яснюють поняття права і закону та визначають права осіб. Крім того, в ній закріплено права подружжя та врегульовано відносини між батьками і дітьми, викладено питання про опіку і піклування, а також про права і обов'язки господарів, домочадців і слуг. Друга частина регламентує правові відносини у речовому праві, визначає поняття речі, закріплює поділ речей, встановлює правовий режим володіння і права власності, передбачає способи набуття власності (зокрема, шляхом присвоєння, приплоду та приросту, передачі), регулює розділене право власності, право застави, сервітуту, спільну власність тощо. Крім того, друга частина вносить питання щодо спадку і спадкових прав, фідейкомісів і легатів, про обмеження і скасування останньої волі, а також про спадковий договір, висвітлює особливості спадкування за законом і за заповітом. Третя частина охоплює норми зобов'язального права, зокрема встановлює порядок укладення договору та виокремлює його види (договір дарування, позики і позички, доручення і зберігання, міни, купівлі-продажу, майнового найму, особистого найму, товариства, алеаторний, шлюбний договір та ін.). Ця частина кодексу містить також положення щодо деліктних зобов'язань. А крім того, в ній врегульовано питання забезпечення виконання зобов'язань, зміни та припинення зобов'язань тощо [23, с. 759-884].

Слід підкреслити, що норми Цивільного кодексу для Галичини 1797 р. були сформульовані законотворцями на досить високому тогочасному рівні; у стилі викладу і переконливості було враховано кращі класичні напрацювання в означеній сфері [24, с. 64]. Як слушно зауважує Л. В. Сіщук, законодавець намагався виразити положення кодексу чітко, точно, просто і доступно для сприйняття [14, с. 8], що слугувало б запорукою ефективності його застосування. Використання при його розробці позитивного досвіду функціонування попереднього цивільного законодавства та значні зусилля кодифікаційних комісій, котрі здійснили величезні напрацювання за майже півстоліття своєї діяльності (починаючи з 1753 р. – *Примітка Р. С.*), сприяли укладенню змістовно та систематично завершеного правового акта [25, с. 1311], ґрунтованого на поєднанні насамперед римського та природного права, що й пояснює раціональний, абстрактний, логічний та загальний, а не локальний характер його норм. А отже, після всіх переробок та проектів кодифікації цивільного права у другій половині XVIII ст. римське право так і залишилось основним джерелом для Галицького цивільного кодексу. Свідченням цього є передусім його латиномовний текст, термінологія, дефініції, формулювання якого дуже схожі з відповідними положеннями римського права, викладеними у Зводі Юстиніана «Corpus juris civilis» [20, с. 86-87].

Щоправда, варто відзначити, що вказані досягнення Цивільного кодексу для Галичини 1797 р. доволі нівелювалися недотриманням авторами окремих мовних правил у написанні цього акта. А саме, кодекс містив чималу кількість пунктуаційних та орфографічних помилок. Використання у тексті внаслідок неуважності укладачів двокрапок замість крапки або крапки з комою наприкінці речення, неправильне

вживання голосних та приголосних (що не було помилками при друці) значною мірою ускладнювали читання та розуміння змісту норм кодексу [10, с. 51; 3, с. 91-92]. Окрім того, як звернув увагу один з видавців першого україномовного перекладу Цивільного кодексу для Галичини 1797 р., здійсненого під егідою Асоціації випускників Юридичного інституту ПНУ, О. Париляк на презентації цього видання у травні 2017 р. в Івано-Франківську, іноді його автори вдавалися до історичних екскурсів, відволікалися від юридичних формулювань та, що незвично для правового акту, робили філософські відступи. При цьому вони використовували багато старих німецьких слів, яким ні перекладачі, ні словники не давали визначення [26].

З прийняттям Галицького цивільного кодексу 1797 р. було припинено дію польського феодального цивільного права на території Галичини, а також створено передумови для подальшого реформування австрійського цивільного законодавства з врахуванням досвіду правозастосування названого кодексу, тож, як вже зазначено вище, кодифікаційні роботи в Австрійській імперії продовжилися [10, с. 52; 3, с. 92]. Відтак, можемо стверджувати, що Цивільний кодекс для Галичини 1797 р. був апробаційним, експериментальним не тільки для самого Галицького краю, де він діяв упродовж 15 років, а й для австрійського уряду, оскільки увесь цей час він доопрацьовувався австрійською владою і врешті був замінений укладеним на його основі Загальним цивільним уложенням Австрійської імперії 1811 р., яке отримало вже загальнодержавний характер. Більше того, оскільки Австрійське загальне цивільне уложення 1811 р., з відповідними змінами і доповненнями, чинне і сьогодні, то можемо дозволити собі твердження, що Галицький цивільний кодекс 1797 р. слугує, значною мірою, підґрунтям цивільних правовідносин сучасної Австрії [13].

Варто зацентувати, що Цивільний кодекс для Галичини 1797 р. передував всесвітньовідомому Цивільному кодексу Наполеона 1804 р. та став однією з перших кодифікацій цивільного права на території не тільки України, а й Європи та світу. Так, Р. Стефанчук і О. Блажівська визнають його другою кодифікацією цивільного законодавства у світі, котра поступається лише Баварському цивільному кодексу Максиміліана (*Codex Maximilianus bavaricus civilis*) 1756 р. Свою позицію вони обґрунтовують тим, що всі інші кодифікації, які передували Галицькому цивільному кодексу 1797 р., в той час були або не повністю цивільними кодифікаціями (зокрема, Йозефінський кодекс 1787 р., Загальний національний закон Пруської держави 1792 р., який включав і конституційне, і кримінальне право), або існували на рівні проектів (наприклад, Терезіанський кодекс 1766 р.) [9, с. 43; 19, с. 227]. Більше того, авторитетний австрійський вчений, професор Віденського університету В. Браунедер заявляє навіть про першість Цивільного кодексу для Галичини 1797 р. серед європейських цивільних кодифікацій [27, с. 9-28].

Отже, підсумуємо, що досліджувана нами пам'ятка австрійського загалом і українського зокрема права має вагому пізнавальну, теоретично-наукову і практичну цінність та потребує глибшого вивчення з метою актуалізації її значення для сучасних як історико-правової, так і цивілістичної наук.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Й. Австрійський цивільний кодекс 1797 р. та його апробація у Східній Галичині. Часопис цивілістики: Науково-практичний журнал. 2016. Вип. 20. С. 231-236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2016_20_49.
2. Едер П. Реформи Йосифа II в Австрійській імперії та їхнє поширення у Галичині (1780-1790 pp.). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 127-135. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/216/212>.

3. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918 pp.). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. Вип. 57. С. 88-96. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/10/%d0%92%d1%96%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%ba-57.pdf>.
4. Кульчицький В., Левицька І. Джерела, структура, основні положення Австрійського цивільного кодексу 1811 р. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2009. Вип. 48. С. 46-51. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/LVIV/visnyk_48.pdf.
5. Полдников Д. Ю. Доктрины договорного права Западной Европы XI-XVIII вв. Москва : Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2012. 366 с.
6. Харитонов Є. О. Прийняття нового Цивільного кодексу України і досвід кодифікації цивільного законодавства Австрії. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Том 1. Одеса : Юридична література, 2002. 328 с. С. 250-257. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19010/%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba.%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%96%20%d0%9e%d0%b4%d0%b5%d1%81.%20%d0%bd%d0%b0%d1%86.%20%d1%8e%d1%80%d0%b8%d0%b4.%20%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d0%b4.%20%d0%a2.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. Бойко І. Й. Австрійський цивільний кодекс 1797 р. та його застосування у Східній Галичині: деякі дискусійні питання. Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С. 8-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_3.
8. Brauner W. Das Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie von 1811. Gutenberg-Jahrbuch, 1987. 375 s.
9. Стефанчук Р., Блажівська О. Історичні аспекти створення Галицького цивільного кодексу 1797 року. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 42-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_4_9.
10. Панич Н. Цивільний кодекс Австрії 1812 р. та його застосування на території Галичини. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2008. Вип. 47. С. 51-53. URL: https://otherreferats.allbest.ru/history/00925980_0.html.
11. Justizgesetzsammlung 1797/337. 540 s.
12. Justizgesetzsammlung 1797/373. 540 s.
13. Нам є чим пишатися: у Франківську Асоціація випускників Юрінституту презентувала Цивільний кодекс Галичини 1797 року. URL: https://kurs.if.ua/news/nam_ie_chym_pyshaty_sya_u_frankivsku_asotsiatsiya_vypusknikiv_yurydychnogo_instytutu_prezentovala_54208.html/.
14. Сіщук Л. В. Порівняльно-правова характеристика нормативних приписів Цивільного кодексу Західної Галичини 1797 року і Цивільного кодексу України 2004 року. ЮРФАКТИ плюс. 2017, травень. № 54(68). С. 7-9. URL: <https://law.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/100/2021/03/%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C-2017.pdf>.
15. Кульчицький В. С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині XIX – на початку XX ст.). Львів, 1965. 64 с.
16. Тищик Б. Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.). Львів, 2003. 80 с.
17. Панич Н. Анексія Галичини Австрією та поширення австрійського права на її території. Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична. 2006. Вип. 43. С. 73-77. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/LVIV/visnyk_43.pdf.
18. Харитонов Є. О. «Цивільний кодекс Східної Галичини» чи «Австрійський цивільний кодекс»: вступ до дискусії. Часопис цивілістики: Науково-практичний журнал. 2016. Вип. 20. С. 225-226. <https://web.archive.org/web/20171118153442/http://www.xn----7sbhwbapzhlwdep3dj4zb.xn--j1amh/archive/20.pdf>.
19. Стефанчук Р. А. Гражданский кодекс Галиции 1797 г. как одна из первых мировых кодификаций гражданского законодательства. Часопис цивілістики: Науково-практичний журнал. 2016. Вип. 20. С. 227-230. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8726/48.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

20. Гужва А. М. Галицький цивільний кодекс 1797 р. як взірець рецепції римського права. Часопис цивілістики: Науково-практичний журнал. 2017. Вип. 27. С. 86-91. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17147/%d0%93%d1%83%d0%b6%d0%b2%d0%b0%20%d0%93%d0%b0%d0%bb.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
21. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы ; под. ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. Москва : Статут ; Одесса, 2013. 536 с.
22. Тацій В. Я., Рогожин А. Й., Гончаренко В. Д. Історія держави і права України у 2-х т. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. Т.1. 653 с.
23. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т. 1 / уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. С. 759-884.
24. Ткач А. П. Кодифікація дореволюційного права України. Київ, 1968.
25. Neschwara Ch. Westgalizisches Gesetzbuch. Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Band V. Berlin : Erich Schmid Verlag, 1998. 2086 s.
26. Кушніренко Н. «Право – це все, що породжує щось добре та сприяє загальному добробуту»: як Галичина отримала перший у світі Цивільний кодекс. URL: https://kurs.if.ua/articles/tsyvilnyy_kodeks_galychyny_54311.html/.
27. Браунэдер В. Гражданский кодекс Галиции – первая кодификация частного права в Европе. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы ; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. Москва : Статут; Одесса, 2013. С. 9-28.